

”KYLLÄHÄN SIITÄ OMASTA VASTUUSTA PUHUTAAN AIKA PALJONKIN AIKUISTEN KANSSA.” ASIAKKAIDEN VASTUULLISTAMINEN SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN HAASTATTELUPUHEESSA

Karoliina Ojanen: *VTM, FT, erikoissosiaalityöntekijä, kansatieteen dosentti, Helsingin yliopisto*

karoliina.o.ojanen@gmail.com

Janus vol. 31 (4) 2023, 356–375

Tiivistelmä

Artikkelissa tarkastellaan nuoriin aikuisiin kohdistuvaa vastuullistamista aikuissosiaalityössä ja kysytään, minkälaisiin yhteiskunnallisiin taustaolettamiin ja ihanteisiin järkeily ja harkinta käytännön tasolla pohjaavat erityisesti vastuullistamisen näkökulmasta. Aineisto on muodostettu haastatteleamalla kunnallisen aikuissosiaalityön työntekijöitä, ja aineiston analyysissa on hyödynnetty diskurssianalyysia. Haastattelukerronnassa tuotetaan käsitystä vastuullisista ja vastuullisuuteen opetettavista asiakkaista, mikä istuu rikkonaisesti arjen työhön ja aiheuttaa ristiriitoja. Haastateltavien kerronnassa voi nähdä vuorottelevan yksilön vastuun ja vastuullistamisen kiistämättömyys ja kontekstit huomioiva harkinta. Työtä ohjaavat yhteiskunnalliset taustaoletukset törmäävät sosiaalityön arjen todellisuuteen: ihmisten tilanteiden ja toimintakyvyn arviointi on jatkuvassa ristiriidassa vallitsevan yksilöllistymistä painottavan ideologian kanssa.

JOHDANTO

Sosiaalityössä on todettu sosiaalialan ammattilaisten harkintavallan kapeutuneen uusliberalismin ja siihen kytkeytyvän julkisjohtamisen vahvistumisen myötä (Juhila 2009, 299–301; Mänttärivän der Kuip 2013, 10, 14; Jokinen 2016). Uusliberalistinen eetos painottaa talouden ensisijaisuutta ja yksilön omaa vastuuta elämästään. Kyseinen näkökulma määrittää yhteiskunnan avusta riippuvaiset ongelmakansalaisiksi. Aikuissosiaalityössä tämän on todettu ilmenevän lisääntyneenä vastuullistamispuheena. (Ks. Juhila 2009, 299; 2018, 259; Miller & Rose 2010; ks. myös Sipilä 2011, 13–19, 66–68, 147–148; Jokinen 2016, 138–139; Ylinen & Ruokolainen 2019, 151, 383.) Vastuul-

listaminen ei kohdistu vain asiakkaisiin, vaan myös työntekijöihin, jolloin on puhuttu uudesta selontekovelvollisuudesta. Uusi selontekovelvollisuus merkitsee lyhyesti sosiaalityön, kuten muidenkin julkisten palvelujen tuottajien, velvollisuutta tuotteistaa työnsä, määrittää työnsä tulokset sekä osoittaa toiminnan tehokkuus ja vaikuttavuus (Juhila 2008, 56; 2009, 300; Juhila ym. 2017b, 22–23).

Tässä artikkelissa tarkastelen nuoriin aikuisiin kohdistuvaa vastuullistamista aikuissosiaalityössä. Olen kiinnostunut siitä, minkälaisiin yhteiskunnallisiin taustaolettamiin ja ihanteisiin järkeily ja harkinta käytännön tasolla nuorten sosiaalityössä pohjaavat erityisesti vastuullistamisen näkökulmasta.

Janus

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Kysyn, miten yhteiskunnassa vahvistunut painotus yksilöiden vastuullistamiseen jäsentyy nuorten sosiaalityön sosiaalityöntekijöiden haastattelupuheessa? Tutkimus on tehty työympäristössä, jossa nuorten sosiaalityöllä tarkoitetaan 16–29-vuotiaille nuorille suunnattua aikuissosiaalityötä. Suurin osa asiakkaista on täysi-ikäisiä. Olen itse aiemmin työskennellyt nuorten sosiaalityössä, jolloin kiinnitin huomiota siihen, miten asiakkaan vastuullistamiseen vedotaan arvioitaessa asiakkaan tilannetta ja hänelle tarjottavaa tukea.

VASTUULLISTAMISEN VUOSIKYMMENET

Vastuullistaminen on ollut keskeinen käsite sosiaalitieteissä viimeiset kolme vuosikymmentä. Vastuullistamista voidaan tarkastella hallinnan, vuorovaikutuksen sekä rakenteellis-yhteiskunnallisen tason näkökulmasta (ks. Miller & Rose 2010; Juhila ym. 2017a). Rakenteellis-yhteiskunnallinen näkökulma korostaa sosiaalisia oikeuksia ja osallisuutta sekä vastuuta huolehtia heikompiaisista. Kiinnostukseni kohdistuu ensisijaisesti siihen, miten vastuullistaminen ilmenee hallinnan näkökulmasta sosiaalityöntekijöiden haastattelupuheessa. Kiinnitän huomiota siihen, miten sosiaalityöntekijöiden haastattelupuheessa yksilöä vastuullistetaan hänen elämäntilanteessaan ja millä tavoin tämän vastuullistamisen avulla pyritään ohjaamaan ihmisiä toivottuun suuntaan. Vastuullistamisella häivytetään myös sitä, miten rakenteelliset ja yhteiskunnalliset seikat vaikuttavat yksilön valinnanmahdollisuuksiin ja toimintakykyyn. Vastuullistamista valotetaan myös vuorovaikutuksen näkö-

kulmasta: miten se tulee tuotetuksi ja jäsennetyksi haastattelupuheessa, jossa sosiaalityöntekijät pohtivat vastuullistamista sosiaalityön käytännöissä ja suhteessa asiakkaisiin. Asiakkaiden on todettu myös tunnistavan hyvin heihin kohdistuvat vastuullistamisodotukset. (Ks. Raitakari & Günther 2017.)

Francoise Ewald (2002) on tarkastellut valtion ja yksilön vastuun historiallisia vaiheita suhteessa riskeihin. Ewaldin ajattelu on nähty jatkumona Michel Foucault'n hallinnan tutkimukselle (Liukko 2008, 30). Ewald tarkastelee vastuuta kolmen paradigman kautta. Vastuuparadigmalla Ewald viittaa hyvinvointivaltiota edeltävään aikaan, jolloin yksilö oli vastuussa elämästään. Valtion rooli ei ollut puuttua eriarvoisuuteen, mutta se saattoi puuttua yhteisön moraalialia ja arvoja rikkovaan käytökseen. (Ewald 2002, 274.) 1900-luvulla muodostuneen hyvinvointivaltion aikaa leimasi Ewaldin mukaan solidaarisuusparadigma. Tuolloin ajateltiin, että yhteiskunnassa on riskejä, jotka eivät ole yksilön hallittavissa. Esimerkiksi työttömyyden tai köyhyyden ymmärrettiin johtuvan taloudellisista ja muista rakenteellisista tekijöistä, joita vastaan valtion tuli suojata kansalaisiaan. (Ewald, 2002, 277, 280.) Tätä on seurannut Ewaldin mukaan ehkäisevä paradigma, johon liittyy hyvinvointivaltion kriittinen tarkastelu ja uudelleen arviointi (Ewald, 2002, 282). Ihmisten tulisi välttää riskejä, tehdä oikeita elämäntapavalintoja ja pyrkiä vastuullisuuteen kansalaisina. Tähän liittyy myös ajatus siitä, että ihmisiä voidaan kasvattaa ja opettaa vastuulliseen toimintaan eli heitä voidaan vastuullistaa (esim. Ewald 2002, 296; ks. myös Miller & Rose 2010, 146–148).

Nämä kaikki paradigmat ovat yhä olemassa, mutta ehkäisevän paradigman mukainen ajattelu ja toiminta on jatkuvasti vahvistunut hyvinvointivaltioissa (Ewald 2002, 297; Peeters 2013; 2019; Hagelund 2014; Liebenberg ym. 2015; Tarkiainen 2020, 25–27).

Vastuullistaminen on tiukasti sidoksissa uusliberalistisiin poliittisiin diskursseihin. Hallinnan näkökulmasta yksilöä vastuullistetaan asioista, joista vastuu on aiemmin ollut jollain toisella taholla, kuten valtiolla, tai jotka aiemmin eivät ole olleet kenenkään vastuulla. (Miller & Rose 2010, 117–122; Juhila ym. 2017b, 11, 15, sit. O'Malley 2009.)¹ Juhilan ja kumppaneiden (2017b, 12) mukaan vastuullistamisen juuret hallinnan tutkimuksessa paikantuvat käsityksiin uudenlaisesta itsen hallinnasta. Juhilan mukaan (2006, 90, sit. Helen 2004) Foucault'n hallinnan² käsite merkitsee ihmiselämään kohdistuvaa vallan ja tiedon sidosta, johon perustuen ihmisiä ohjataan ja johdetaan. Tällöin myös sosiaalityössä olisi kyse vallan ja tiedon sidokseen perustuvasta subjekteja tuottavasta työstä. Työskentelyn tavoitteena ovat itse toimintaansa säätelevät kansalaiset, jotka tekevät oikeanlaisia valintoja. (Juhila 2006, 90.) Vastuullistaminen ja aktiivinen ihannekansalaisuus sisältävät ajatuksen riskien yksilöllistymisestä. Sellaiset riskit, jotka ovat aiemmin nähty sosiaalisina ongelmina, kuten työttömyys tai sairaus, hahmottuvat nyt asioina, joihin yksilö kykenee vaikuttamaan omalla toiminnallaan. (Miller & Rose 2010, 74–75; Juhila ym. 2017b, 16.) Peter Miller ja Nikolas Rose (2010, 142–143) toteavat, että tällainen painotus, jossa keskitytään yksilön itsensä taloudelliseen hallitsemiseen, merkitsee yksilön olemassaolon kapitalisointia:

yksilöä pyritään ohjaamaan erilaisten välineiden ja diskurssien avulla lisäämään kompetenssiaan ja yrittämään enemmän. Riskien hallintakulttuuri on yleistynyt sosiaali- ja terveydenhuollossa, minkä on arvioitu vaikuttavan työkäytäntöihin sekä asiakkuuteen. Asiakkaasta tulee vastuullinen osapuoli oman muutostyönsä ja kuntoutumisensa kannalta. Omasta hyvinvoinnista huolehtiminen muotoutuu moraaliseksi kysymykseksi, joka kytkeytyy hyvään kansalaisuuteen. Hyvä kansalaisuus tarkoittaa vastuullista itsestä huolehtimista, itsekontrollia, itsensä kehittämistä ja vapautta valita monien mahdollisuuksien joukosta. (Miller & Rose 2010, 17–30, 74–77; Günther ym. 2013, 86; ks. myös Toikko 2014, 172–173.)

Vastuullistaminen kohdistuu kaikkiin kansalaisiin. Ihmisiä valistetaan toivotavista ja terveellisistä valinnoista sekä ohjataan riskejä välttävään käyttäytymiseen. (Juhila ym. 2017b, 13–17.) Ihmisiin, jotka eivät täytä vastuullisen kansalaisuuden normeja tai joilla arvioidaan olevan erityisiä hankaluuksia hallita riskejä, kohdistuu erilaisia vastuullistamisprojekteja. Etäälle paikantuvan valtion tuottama hallinnan pyrkimys materialisoituu erilaisissa käytännön toimissa, kuten nuorten sosiaalityön arjessa sosiaalityöntekijöiden arvioidessa asiakkaiden omaa vastuuta tilanteestaan sekä oikeutusta palveluihin ja tukeen. (Miller & Rose 2010, 90–91; Juhila ym. 2017b, 19.) Vastuullistamisprojekteissa työntekijöitä vastuullistetaan asiakkaiden vastuullistumisesta. Niissä pyritään kansalaisten kasvattamiseen ja opettamiseen kohti vastuullista ihannekansalaisuutta, jossa kukin ottaa vastuun tekemistään valinnoista. Yksilöiden ei tule syyttää yhteiskuntaa ongelmis-

taan, vaan hahmottaa itsensä tilanteensa ratkaisijana. (Juhila ym. 2017b, 20–21, 25–26.) Vastuullistamisen käytäntöjä tuotetaan myös ”voimaannuttamisen” kaltaisten käsitteiden kautta (Miller & Rose 2010, 156–158). Oletus on, että vastuullistamisen ja opettamisen kautta yksilö valtaistuu ja kokee hallitsevansa omaa elämäänsä. Nurinkurista on kuitenkin se, että rakenteelliset seikat sekä yksilön elämän tilannetta olennaisesti määrittävät tekijät ohitetaan ja syytös suuntautuu yksilöön. (Juhila ym. 2017b, 20.) Vastuusta kieltäytyvien kansalaisten tulkitaan hylkäävän yhteisesti jaettu moraalinen yhteisö, mikä oikeuttaa heihin kohdistuvat kovatkin kontrollitoimet (Juhila ym. 2017b, 21). Arjen sosiaalityössä työntekijän tulkinta vastuullistumisen välttelystä voi johtaa esimerkiksi jonkin taloudellisen tuen epäämiseen. Esimerkiksi harkinnanvaraisen tuen välttämättömyyttä, kuten ruokaa tai vuokravelkaa, voidaan arvioida sen mukaan, miten asiakas on pyrkinyt selviytymään kuluistaan ja miten hän on käyttänyt saamansa etuudet. Mikäli sosiaalityöntekijä tulkitsee, että asiakas ei ole pyrkinytkään toimimaan esimerkiksi säästeliäästi, voi tämä vaikuttaa siihen, miten taloudellisen tuen myöntämiseen suhtaudutaan. Tällainen toiminta voidaan tulkita irtisanoutumisena yhteisesti jaetusta moraalista yhteisöstä, jolloin tällaisia ihmisiä on perusteltua kontrolloida ja yrittää tällä tavoin ohjata kohti toivottavia valintoja.

Vastuullistamisen on todettu olevan eräänlainen kulttuurinen itseäänselvyys, joka jää herkästi käytännön tasolla huomiotta (ks. Raitakari ym. 2017, 219). Hallinnan mekanismit voivat olla arkisia ja vähäeleisiä (Miller & Rose 2010, 95). Vastuullistamisen käytäntöjä

on tutkittu erilaisissa sosiaali- ja terveyspalveluiden arjen ympäristöissä (esim. Juhila & Raitakari 2010; Juhila ym. 2014; Raitakari & Günther 2017; Raitakari & Berger 2017; Saario ym. 2018). Nuorten aikuisten vastuullistamista on tutkittu esimerkiksi mielenterveyskuntoutujien (Günther ym. 2013) ja huumeidenkäyttäjien (Rönkä 2005) kohdalla sekä sosiaalisessa kuntoutuksessa (Lindh & Lappi 2018; Romakkaniemi ym. 2018). Kanadalaiatutkimuksessa vastuullistamista todettiin niin lastensuojelussa, nuorten mielenterveyspalveluissa kuin nuorisoriikollisuudenkin käsittelyssä, vahvimpana viimeksi mainitussa (Liebenberg ym. 2015). Nuoria HIV-potilaita koskevassa australialaiatutkimuksessa todettiin, että vastuullistaminen saa erilaisia muotoja riippuen olosuhteista ja historiasta, ja saattaa jopa johtaa konfliktihin hoitajien kanssa (Newman ym. 2016). Ylipäätään nuoriin kohdistuvaa vastuullistamista on tutkittu tarkasteltaessa syrjäytymistä ja nuorten myyttistä ongelmallisuutta (Pohjola 2001, 187–204). Timo Harrikari (2008) on analysoinut, miten 1990-luvulta lähtien on korostunut riskipolitiikka, jossa nuoria koskeva huolipuhe on sidoksissa myös kontrolliin (ks. myös Romakkaniemi ym. 2018, 11). Huolipuheen kautta rakennetaan käsitystä normaalista ja toivotusta.

Tässä artikkelissa keskityn tutkimaan sitä, miten nuorten aikuisten kanssa työskentelevät sosiaalityöntekijät jäsentävät vastuullisuutta osana työn moraalista järkeilyä ja millä eri tavoin vastuullistamiseen liittyvä ajatus itsen hallinnasta rakentuu ja tulee tuotetuksi haastatelukerronnan kontekstissa.

HAASTATELUKERRONNAN DISKURSSIANALYYTTINEN TULKINTA

Aineisto on muodostettu haastattele-
malla sosiaalityöntekijöitä, jotka työ-
skentelevät 16–29-vuotiaille suunnatus-
sa aikuissosiaalityössä. Työntekijöiden
vastuulla on arvioida kunkin asiakkaan
palvelutarve, kartoittaa mahdollinen
yhteistyöverkosto, auttaa tarvittavien
palveluiden saamisessa, tukea asiakasta
kuntoutumisessa sekä tavata asiakkaita
tai pitää heihin muutoin säännöllisesti
yhteyttä. Työntekijän vastuulla on myös
myöntää täydentävää tai ehkäisevää toi-
meentulotukea toimeentulotukilain
mukaisesti.

Aineiston muodostamiseksi olin
ensin yhteydessä nuorten sosiaali-
työn johtaviin sosiaalityöntekijöihin
pääkaupunkiseudulla. Kaksi heistä il-
moitti tiimiensä olevan kiinnostuneita
osallistumaan tutkimukseen. Tämän jäl-
keen hain tutkimusluvan kaupungilta.
Saatuani tutkimusluvan lähetin sähkö-
postitse kaikille kyseisten tiimien 14:sta
sosiaalityöntekijälle pyynnön osallistua
tutkimukseen. Tavoitteeni oli haasta-
tella heistä mahdollisimman montaa,
mutta tutkimukseen ilmoittautui mu-
kaan kuusi sosiaalityöntekijää. Lähetin
heille tutkimusta koskevat tarkemmat
infokirjeet sekä allekirjoitettavaksi kir-
jallisen suostumuksen tutkimukseen
osallistumisesta. Toteutin haastattelut
puolistrukturoituina teemahaastatte-
luina (ks. Tiittula & Ruusuvuori 2005,
11–12). Aineisto on muodostettu kesäl-
lä ja syksyllä 2021, ja haastattelut tehtiin
yksilöhaastatteluina reaaliaikaisen säh-
köisen yhteyden välityksellä. Haastat-
telut ovat kestoltaan tunnista puoleen-
toista tuntiin. Haastattelut on litteroitu
sanatarkasti siltä osin, minkä arvioin

olevan tutkimuskysymyksen kannalta
keskeistä. Tällöin litteroitua aineistoa
muodostui 62 liuskaa. Haastateltavat
eivät esiinny artikkelissa omilla nimil-
lään. Tunnistettavuuden vähentämiseksi
olen muokannut käyttämäni haastate-
luskatkelmat kirjakielisiksi. Olen mer-
kinnyt aineistokatkelmiin haastateltavat
kirjaimella H ja juoksevilla numeroilla
(H1, H2 jne.). Haastattelijan olen mer-
kinnyt nimikirjaimin (KO). Poistetut
kohdat olen merkinnyt sulkeisiin (--)
ja lisäykset hakasulkeilla []. Olen myös
poistanut täytesanoja luettavuuden hel-
pottamiseksi.

Lähdekriittisesti on tärkeä huomioida
haastattelujen rakentuvan vuorovaiku-
tuksessa, jolloin kerrontaan vaikuttavat
haastateltavan kokemusten lisäksi ole-
tukselta siitä, mitä haastateltava ajattelee
haastattelijan haluavan kuulla ja miten
kerronta suhteutuu kulttuurisiin käsi-
tyksiin sosiaalityön yhteiskunnallisista
konteksteista ja arjen käytännöistä.
Osallistun keskeisellä tavalla ilmiön
tuottamiseen jo haastattelutilanteen
luomisesta lähtien. Tutkittava ilmiö tu-
lee tutkimuskenttänä olevaksi tutkijan
tulkinnan myötä. Tutkimuksen kenttä
eli tutkimuksen todellisuus on tavoit-
tettavissa tutkijan ja tutkittavan välisessä
suhteessa. (Coffey 1999; Davies 1999,
213.) Kenttä eli tutkijan ja tutkittavan
suhde saa konkreettisen muotonsa ai-
neistoissa ja siitä tehtyjen tulkintojen
vuorovaikutuksessa. Tutkimus ei edusta
tutkittavaa kenttää jonakin yhtenäisenä
abstraktina ilmiönä, vaan se on yksi pe-
rusteltu tulkinta siitä. Tutkimuseettiset
kysymykset ovat tärkeitä koko tutki-
musprosessin ajan tutkimusasetelman
rakentamisesta aineiston tulkintaan ja
tuloksista kirjoittamiseen (esim. Rau-

hala & Virokannas 2011, 235–255; Banks 2016).

Analysoin haastattelut hyödyntämällä diskurssianalyysejä (esim. Jokinen ym. 1993; 1999; Berger & Luckmann 1997). Diskurssianalyysejä voidaan lähestyä väljänä teoreettisena viitekehystenä. Diskurssianalyyseissä ollaan kiinnostuneita kielellä rakentuvista merkityksistä, kielien todellisuutta tuottavasta luonteesta sekä tarkastellaan yksityiskohtaisesti sosiaalisen todellisuuden tuottamista sosiaalisissa käytännöissä. (Jokinen ym. 1993, 17–19; Suoninen 1999, 18–19; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 7.) Aineiston pienestä koosta huolimatta siinä ilmenee kylläntymistä, ja aineiston puhetoissa toistuivat tietyt samankaltaisuudet ja eroavaisuudet. Aineiston luennassa vuorottelivat aineisto- ja teorialähtöiset lähestymistavat: lähdin liikkeelle haastattelupuheesta rakentuvista puhetoista, mutta samalla tulkintani diskursseista muotoutuivat vuoropuheessa tutkimukseni teoreettisen viitekehysten ja keskeisten käsitteiden kanssa. Tässä artikkelissa tarkastelen kahta diskurssia, jotka olivat haastattelupuheesta vallitsevia. Vastuullistamista käsitellään pitkälti yhtäältä painottaen yksilön vastuuta toiminnastaan ja tilanteestaan, toisaalta huomioiden rakenteelliset ja kontekstisidonnaiset tekijät, jotka vaikuttavat yksilön mahdollisuuksiin toimia vastuullisesti. Olen nimennyt nämä puhetoivat kiistämättömän ja vaihtelevan vastuun diskursseiksi. Aineistotteita olen pyrkinyt valitsemaan tasaisesti kaikilta haastateltavilta ja siten, että niissä tiivistyy puhetojoja, jotka toistuvat muidenkin haastateltavien puheessa. Siirryn seuraavaksi aineiston analyyysiin.

KIISTÄMÄTÖN VASTUUN

Tarkastelen tässä sitä, miten asiakkaan omaa vastuuta arvioitiin sosiaalityöntekijöiden haastattelupuheessa verrattain absoluuttisena moraalisen velvoitteenä. Kiistämättömän vastuun puhetojo ilmenee aineistossa muun muassa siten, miten asiakkaiden vastuuta hahmotetaan lakiin, itsemääräsoikeuteen ja ihannekansalaisuuteen perustuen. Sosiaalityön yhtenä tehtävänä nähtiin asiakkaiden kasvattaminen siihen, että he oppisivat toimimaan toivotulla tavalla ja ymmärtäisivät tällöin toimivansa oman etunsa mukaisesti.

Haastateltavat kuvasivat sosiaalityön asiakkaiden olevan monin tavoin marginaalissa. He nimesivät asiakkaiden ongelmiksi muun muassa vähävaraisuuden, täydellisen näköalattomuuden, kotiin eristäytymisen, päihteidenkäytön, asunnottomuuden, taloudelliset ongelmat, mielenterveysongelmat ja hoitokontaktien puutteet tai diagnosoimattomat sairaudet. Haastatelussa tuotiin esiin, että eniten apua tarvitsevat putoavat pois palveluista: terveydenhuollosta, päihdehuollosta sekä sosiaalityöstä. Näistä asioista huolimatta asiakkaiden omaa vastuuta painotettiin ja tarkasteltiin esimerkiksi suhteessa lainsäädäntöön (esim. H1, H5).

Ote 1.

KO: *Miten sinä hahmotat niin kuin sen asiakkaan vastuun?*

H2: *Minä hahmotan sen ylimmällä tasolla lain kautta. Meillä suurin osa asiakkaista on täysi-ikäisiä, ja jos he eivät ole holhouksen alaisia, heillä on oikeus tehdä omat ratkaisunsa, vaikka työntekijälle ne ratkaisut näyttäytyisivät kuinka huonoina. Toki pyrimme motivoimaan niillä keinoilla, joita*

meillä on ja yritämme saada asiakasta sitoutumaan (--), mutta lopulta se vastuu ja päätösvalta ovat asiakkaalla ihan lain puolesta. (--) Se voi olla kuormittavaa katsoa sivusta sitä, että ihminen tekee huonoja ratkaisuja, mutta ajattelen aikuissosiaalityössä, että se vastuu on sillä nuorella. (--) Asiakkailla on oikeus tehdä niitä huonoja valintoja, että minun mielestäni se kuuluu siihen elämänvaiheeseen.

Ote 2.

KO: *Miten sinä hahmotat tuon asiakkaan vastuun niin kuin käytännön työssä?*

H3: *(--)* Jos on täysivaltainen yhteiskunnan jäsen, että ei ole mitään edunvalvontaa (--) niin kyllähän lähtökohtaisesti pitäisi pystyä suoriutumaan ihmisen. *(--)* Toki aina ei ole niin, mutta *(--)* jos on vaikka talousasia niin tuolla jossain ylhäällä on päätetty, että saat Kelasta tämän verran rahaa ja se riittää (--). *Ensisijaisesti pitää tavallaan pärjätä sillä, mikä on kaikille. (--)* Vasta sitten, jos siinä on jotain, että sinä et jostain syystä pysty niin sitten katsotaan, minkälaista ekstrapua. *(--)* Lähtökohtaisesti täysi-ikäisellä ihmisellä on oma vastuu omasta elämästään ja *(--)* jos joutuu hätään, niin sitten pyritään auttamaan ensisijaisesti niin, että saa itse hoidettua sen, mutta sitten toissijaisesti sitten niin, että autetaan sitten täältä enemmän ilman että asiakkaan välttämättä tarvitsee itse juurikaan sillä tavalla tehdä. On oma vastuu ja sitten elämäntilanteen perusteella arvioidaan, että pystyykö niistä vastuistaan suorittamaan. *(--)* Aina pyritään siihen, että tehdään itsestämme tarpeettomia. *(--)* Iso osa sosiaalityötä on, että tukee niitä asiakkaita siinä, että ne ei enää sosiaalityötä tarvitse ja pystyy ottamaan vastuuta siinä omien asioidensa hoitamisessa.

Molemmissa otteissa painotetaan sitä, että lähtökohtaisesti täysi-ikäisellä ihmisellä on itsellään vastuu elämästään

ja valinnoistaan. Ainostaan holhouksen alaisilta asiakkailta ei voida samalla tavalla edellyttää vastuuta. Myös työntekijä voi kuormittua, kun asiakas tekee vastuuttomia ratkaisuja eikä työntekijällä ole mahdollisuuksia asiaan puuttua. Ensimmäisessä otteessa työntekijä tuo esiin, että asiakkaalla on oikeus huonoihin valintoihin. Toisessa otteessa painotetaan elämäntilanteen vaikutusta asiakkaan vastuuseen: mikäli asiakkaan elämäntilanne on hankala, vastuuta voidaan toisella tavalla jakaa. Silti samanaikaisesti molemmissa otteissa korostetaan pyrkimystä siihen, että asiakas olisi vastuussa valinnoistaan ja toiminnastaan. Ihanne yksilön kyvystä vastuullisuuteen on sosiaalityön arjen käytännöissä vahva.

Miller ja Rose (2010) ovat todenneet, että asiakkaiden ajatellaan joko kieltäytyvän tietoisesti norminmukaisista ratkaisuista tai olemaan kyvyttömiä toimimaan niiden mukaisesti. Kuitenkin heihinkin kohdistuvan hallinnan pyrkimyksenä on, että he ottavat vastuun toiminnastaan ja alkavat tehdä kestävämpiä valintoja. Heitä velvoitetaan elämään vastuullisuuden ja yhteisön velvoitteiden asettaman moraalikoodin mukaisesti, ja sosiaalityöntekijöillä on tehtävänsä asiakkaiden vastuullistamisessa. (Miller & Rose 2010, 156–158.) Edellisissä katkelmissa tuotetaan käsitystä asiakkaan oman vastuun ihanteesta: vaikka tilanne olisi hankala, keskitytään siihen, miten asiakas voi tilanteeseensa vaikuttaa ja millaisella ohjauksella ja avulla hän voi taas mahdollisimman ripeästi toimia itsenäisesti. Asiakasta voidaan auttaa hänen omasta vastuustaan huolimatta, mutta häntä pyritään mahdollisimman tehokkaasti palauttamaan tilanteeseen, jossa apu

on tarpeetonta. Haastattelukerronnassa vastuun ihanne pyritään siirtämään asiakkaiden toimintaa ohjaavaksi periaatteeksi: yksi työskentelyn tavoite on, että ihmiset oppivat ottamaan vastuuta.

Jälkimmäisessä katkelmassa täysivaltaista yhteiskunnan jäsenyyttä ei käsitellä laajemmin, kuten kuulumisen tai osallisuuden käsitteiden kautta. Täysivaltainen yhteiskunnan jäsenyys määrittyy yhtäältä oikeutena tehdä huonoja ratkaisuja, minkä myös muut haastateltavat mainitsevat. Seuraavassa katkelmassa työntekijä oikeuttaa kyseenalaista vastuullistamista yksilön oikeudella, kun hän kertoo työnsä eettisesti vaikeista puolista. Haastateltava vastaa seuraavassa kysymykseen siitä, millaisia eettisesti vaikeita tilanteita hän työssään kohtaa. Haastateltava on aloittanut vastauksen miettimällä sosiaalityöntekijän kykyä välttämättömyyden arvioinnissa ja jatkaa sosiaalityöhön liittyvän vastikkeellisuuden pohdinnalla.

Ote 3.

H4: *Se (-) erottaa (-) toimeentulotuesta ja ammatillisesta sosiaalityöstä, se on erottava tekijä (-) diakoniatyöhön, että tämä ei kuitenkaan ole vastikkeetonta avustamista (-). Ei (-) ole mahdollisuus aina kaikkia auttaa ja (-) kun puhutaan aikuisten kanssa työskentelystä, niin se lähtee siitä asiakkaan omasta (-) motivaatiosta. (-) Ei voi ketään pakottaa sitten kuitenkaan palveluihin tai ottamaan itseään niskasta kiinni. (-) Nykyään Kela (-) tehokkaasti (-) suorittaa tämän perusosan alentamisen, jos asiakas todisteellisesti kieltäytyy (-) vaikka työhausta tai keskeyttää (-) koulutuksen (-) ja toimii vastaan toimeentulonsa edistämistä niin (-) sillä perusteella voidaan (-) sanoa että toimeentulotukikin on (-) vastikkeellista, että siihen liittyy jokaisen*

velvollisuus (-) käytettävissä olevin keinoin edistää omaa tilannetta. (-) On myös niitä asiakkaita, joilla on sitä perusosaa alennettu aika montakin kertaa peräkkäin (-). Kyllä minä niin ajattelen, että jos joku pärjää sillä alennetulla perusosalla ja on siihen tilanteeseen tyytyväinen, niin hänelläkin on siihen oikeus. (-) En lähtisi järjestelmää sen osalta muuttamaan (-). Toimeentulotuen ei pitäisi olla (-) ensisijainen (-) tapa turvata oma toimeentulo. Siihen liittyy se velvollisuus (-) edistää sitä omaa tilannetta, että kyllä minä pidän sitä kohtuullisena. (-) Se on kuitenkin asiakkaiden oman edun mukaista. Kyllähän se palvelee jokaista asiakasta itseään, (-) on sellainen kannustin (-) se alentamiskäytäntö.

Vastuullistamista oikeutetaan vetoamalla asiakkaan itsemääräämisoikeuden lisäksi hänen omaan etuunsa: asiakkaalla on oikeus tehdä ”huonoja” ratkaisuja, pärjätä alennetulla perusosalla, oppia seurauksista ja sanktiot voivat auttaa asiakkaita jatkossa valitsemaan oikein. On myös huomionarvoista, että työntekijän mukaan sosiaalityössä ei ole kyse vastikkeettomasta auttamisesta verrattuna esimerkiksi diakoniatyöhön. Avun saamiseksi asiakkaalta edellytetään tiettyjä asioita, joista yksi merkittävä on se, että asiakas aktiivisesti osaa ja ymmärtää pyrkiä saamaan toimeentulonsa muilla keinoin kuin toimeentulotukena. Toimeentulotuen perusosan alentamisen tulkitaan kannustavan asiakkaita. Tämä on kiinnostavaa, kun samanaikaisesti asiakkaiden miellettiin elävän monin tavoin marginaalissa ilman tarvittavia palveluja ja tukea. Myös sitä, että asiakas ei sitoudu palveluihin, voisi tarkastella muuna asiana kuin asiakkaan valintana. Sitoutumattomuus palveluihin voi ilmentää asiakkaan toivottomuuden

kokemusta, mikäli ei muutoinkaan koe täysivaltaista yhteiskunnan jäsenyyttä.

Toimeentulotuen tasoa, siihen liittyviä velvoitteita ja sanktioita ja asiakkaan kokonaistilanteen huomioimista ei pohdita. Rakenteellisen kritiikin puuttuminen kertoo tulkintani mukaan siitä, miten yhteiskunnassa vallalla oleva uusliberalistinen ajattelu on tarrautunut osaksi sosiaalityön käytäntöjä ja tapoja käsitteellistää työtä. Se, että perusosan alentamiskäytäntö nähdään toimivana kannustimena ja asiakkaan oman edun mukaisena, ilmentää tulkintani mukaan sitä, miten syvällisesti sosiaalityön arjen käytäntöihin ja ajatteluun on juurtunut ajatus yksilön vastuusta: asiakkaita tulee opettaa ja opastaa kohditi parempia toimintatapoja ja on heidän etunsa mukaista, että he ottavat, vaikka sanktioiden ohjaamina, vastuun itseltään. Työllistymisestä ja koulutuksesta on tullut sosiaalityön keskeisiä teemoja, ja ne toistuivat myös haastattemieni työntekijöiden puheessa, vaikka näihin tavoitteisiin suhtauduttiin myös kriittisesti (ks. Palola 2014, 98).

Vastaus ilmentää myös aktivointipolitiikan uskoa sanktioihin. Tämä poikkeaa Elina Palolan (2014, 99) näkemyksestä, jonka mukaan toimeentulotuen alentaminen ei aktivoi nuoria ja paranna heidän tilannettaan, koska nuoret ovat jo valmiiksi erittäin vaikeassa asemassa. Sosiaaliset ongelmat näyttävät haastatteluaineistossa paikoittain yksinkertaisina, yksilöstä lähtöisin olevina ja heihin palautuvina ilmiöinä.

Haastateltava käsittelee sosiaalityön eettisiä pulmia pohtien myös sosiaalityön tarjoaman tuen vastikkeellisuutta. Myös toinen haastateltava käsittelee vähän

samaa asiaa, mutta käyttämällä termiä ”deserving poor” viitaten tilanteeseen, jossa ilman päihdeongelmaa oleva asiakas nähdään apuun oikeutettumpana kuin päihteillä oireileva asiakas. Avun saaminen on sidoksissa asiakkaan motivaatioon ja valintoihin: tällöin sosiaalityön tekeminen rakentuu toiminnaksi, joka edellyttää asiakkailta sitoutumista yhteisesti asetettuihin tavoitteisiin sekä yksilön vastuun ja velvollisuuksien omaksumista osaksi jokapäiväistä toimintaansa (ks. Juhila 2006, 57–60).

Ilmaus ”ottaa itseä niskasta kiinni” korostaa yksilön vastuuta ja mahdollisuuksia vaikuttaa elämäänsä: sitoutua palveluihin, tavoitella kuntoutumista ja ehkä lopulta työllistymistä. Yksilön laajempi elämäntilanne, elämänhistoria, rakenteelliset ja yhteiskuntapoliittiset seikat hämärtyvät: tilanne palautuu yksilöön, joka voi muuttaa omalla toiminnallaan elämänsä suunnan niin päättäessään. Vastuusta kieltäytyvien kansalaisten tulkitaan hylkäävän yhteisesti jaetut normit, mikä oikeuttaa heihin kohdistuvat sanktiot (ks. Juhila ym. 2017b, 21).

Koska sosiaalityöntekijät ovat päivittäin tekemisissä asiakkaiden kanssa, joiden toimintakyky on usein monin tavoin alentunut, on mielenkiintoista, että haastattelukerronnan vuorovaikutuksellissa kontekstissa yksilön vastuu tuotetaan puheen tasolla näin suoraviivaisena, kiistämättömänä. Vaikuttaa siltä, että yksilön vastuun ja vastuullistamisen tendenssit ovat niin läpitukenviä sekä järjestelmiä ja hallinnan tekniikoita ohjaavia, että ne on omaksuttu osaksi sosiaalityön tavoitetta, vaikka työntekijät voivat samalla tunnistaa niihin liittyvän merkittäviä ristiriitoja suhteessa sosiaalityön eettisiin lähtökohtiin.

Seuraavassa katkelmassa haastateltava kuvailee suhtautumistaan toimeentulotuen perusosan alennukseen tilanteessa, jossa nuoren toimintakyky ei ole alentunut esimerkiksi sairauden vuoksi:

Ote 4.

KO: *Osaatko sanoa, miten (--) yleisemmin suhtaudutaan perusosan alennuksiin teillä niin kuin sosiaalityön arjessa?*

H5: *Sitten jos (--) henkilö tekee väärin (--) ei ole kiinnostunut mistään niin ei me kyllä niissä tilanteissa mitään (--) lähdetä missään nimessä mitään paikkaamaan, että jos sitten tulee tänne hakemaan ruokarahaa niin niissä tilanteissa en todellakaan myöntäisi mitään, se on (--) kylmää kättä. Jos Kela on alentanut perusosaa, niin se saman tien vie kaiken täydentävän [tuen]. Ei siinä tilanteessa, en kyllä armoa (--). Kyllä on sitten vaan ruoka-avun piiriin, kirkolle. Meillä on sellainen hauska termi (--) kuin perjantaidiakoni. Se on sellainen, kun työntekijä on hyvällä tuulella, kun viikonloppu kolkuttaa ja henkilö hakee taloudellista tukea, niin se vaara, että se hyvä tunne (--) sitä arviointikykyä heikentää tavallaan. (--) Toisena päivänä me olisimme, että ei helvetti, että ei mitään ikinä, ole hyvä ja mene keräämään, ei keräämään pulloja, (--) mutta sitten kun sinulla on se perjantaidiakonifilis, niin sitten kaikki on mahdollista, työntekijä on hyvällä tuulella, vapautunut, niin sinä voit sitten lipsauttaa sen parikymppiä menemään maksusitoumuksena (--), mutta että oppiiko hän sen myötä sitten mitään, kun saa niin helposti.*

Katkelmassa rakentuu autoritaarinen ja kasvattava näkemys sosiaalityön toimintatavoista. Jos asiakas on toiminut moraalisesti väärin, hänelle ei tule myöntää harkinnanvaraista toimeentulotukea. Katkelman mukaan osa nuorista jättää vain mukavuudenhalusta velvoitteet

hoitamatta. Kuvaus tuottaa ajatusta kunnianttomista köyhistä ja apua ansaitsemattomista, jotka eivät toimi sääntöjen ja suunnitelmien mukaisesti eivätkä tee ihannekansalaisuuden saavuttamisesta itselleen projektia (ks. Juhila 2008, 59; Romano 2017). Haastattelukatkelmassa sosiaalityö viranomaistoimintana asettuu asiakkaan yläpuolelle: sieltä voidaan ojentaa ”kylmää kättä”, olla armottomia ja ohjata ”keräämään” jotakin toimeentulon turvaamiseksi. Katkelman lopussa kuvaus on lähes karnevalistinen ja se asetetaan kyseenalaiseen valoon, kun vapautunut sosiaalityöntekijä jakaa rahaa kevyin perustein. Kyseenalaisuus ei liity esimerkiksi asiakkaiden yhdenmukaiseen kohteluun, vaan siihen miten asiakasta kuuluisi opettaa kohti toivotunlaista käyttäytymistä. Miller ja Rose (2010, 156–157) ovat todenneet, miten asiantuntijoiden, kuten sosiaalityöntekijöiden, toiminta suhteessa asiakkaisiin on opettamista, suostuttelua ja vaatimuksia asiakkaille toimia tietyn moraalikoodin mukaisesti. Heidän mukaansa ammatillisesta tarkastelusta on tullut ”pinnallisempi”: keskitytään käyttäytymisen ja esimerkiksi toiminnan ja aikomusten uudenlaiseen moraaliseen järjestymiseen. Asiakkaalta nähdään puuttuvan kykyjä itsensä vastuullisessa ohjaamisessa.

Seuraavassa katkelmassa haastateltava puhuu siitä, miten yksilön vastuuta arvioidaan silloin, kun asiakkaan toimintakyvyn nähdään heikentyneen.

Ote 5.

KO: *No jos sitten asiakkaan toimintakyky on arvioitu jotenkin heikentyneeksi, niin miten silloin siitä asiakkaan vastuusta (--) ajatellaan?*

H6: *No totta kai siinä (--) pitää katsoa se tilanne yksilöllisesti, mutta kyllä minä silti pyrin siihen, että jokainen tekisi itse niin paljon kuin pystyy, koska on se sitten sille asiakkaalle itselleen voimaannuttava kokemus, että asiat pystyy itsenäisesti tekemään (--). Totta kai jokaisen voimavarojen mukaan, ei voi kaikkia laittaa samalla viivalle, (--) jokainen hoitaa jonkun asian itse.*

Haastateltava huomioi asiakkaiden yksilölliset tilanteet, mutta ihanteena pidetään sitä, että yksilö kykenisi tekemään jotakin itsenäisesti. Haastateltava viittaa tässä yhteydessä asiakkaan voimaantumiseen, joka voi auttaa häntä myös muissa elämäntilanteissa. Kaikki haastateltavat käsitelivät tätä tavoitetta jollakin lailla. Vastuullistamisen käytäntöjä voidaan tarkastella myös ”voimaannuttamisen” kaltaisten käsitteiden kautta. Millerin ja Rosen mukaan voimaannuttamisessa voi ajatella olevan kyse siitä, miten asiantuntijat vaativat yksilöitä toimimaan tietyllä tavalla, kuten ottamaan vastuuta ja tekemään hyväksytyjä valintoja. Toimintaa pyritään ohjaamaan sen kulttuurisen yhteisön, etiikan ja tapojen mukaisesti, joka on yhteiskunnallisten normien mukaista. Voimaannuttamisen tavoitteena on lisätä yksilön toimintakykyä, mikä käytännössä merkitsee erilaisia interventioita, joilla siirretään hyväksytyjä mentaalisia, eettisiä ja käytännöllisiä tekniikoita aktiivista itsen hallitsemista varten. Kriittisesti tarkastellen kyse on oikeastaan riskien minimoimisesta asiakkaita hallitsemalla, ei niinkään asiakkaiden tilanteen parantamisesta tai muuttamisesta. (Miller & Rose 2010, 156–158.) Yllä olevassa haastatteluotteessa asiakkaan voimaantumiseen ve-toaminen tuottaa asiakkaaseen kohdistuvaa hallintaa ja on tapa perustella

yksilöiltä vaadittavaa vastuullistamista. Katkelmassa vastuullistaminen rakentuu asiaksi, jolla pyritään hyvään.

Kysyin haastateltavilta myös, mieltävätkö he sosiaalityöhön liittyvän asiakkaiden opettamista tai kasvattamista. Osa haastateltavista suhtautui ajatukseen torjuvasti, vaikka tunnistivat sen jossain määrin, mutta kolme haastateltavista hahmotti sen eksplisiittisesti osaksi aikuissosiaalityötä. Implisiittisesti asiakkaiden ohjaaminen ja kasvattaminen tuli esiin kaikkien haastateltavien puheessa harkinnanvaraisesta tuesta ja erityisesti vuokraveloista keskusteltaessa.

Ote 6.

KO: *Miten sitten sitä harkinnanvarais-ta tukea arvioidaan, millaisissa tilanteissa tai (--) millaisin perustein sitä esimerkiksi myönnetään?*

H2: *Meillä korostuu ne vuokravelat. (--) Rahankäyttö on se ongelma, ei osata priorisoida. (--) Opetellaan budjetointia yhdessä ja käydään tiliotteita yhdessä läpi asiakkaan kanssa. [Toistuvien vuokravelkojen osalta] joutuu aika paljon miettimään sitä, mitä tästä [asunnon menettämisestä] seuraa asiakkaalle. (--) Itse olen (--) vaatinut asiakasta siten, että kuukausittain tavataan ja katsotaan, että se vuokran omvastuuosuus on maksettu. (--) Puhutaan kuitenkin ihmisten verorahoista, joita me jaetaan, niin vaikka me ei siitä haluta puhua niin paljon, niin ollaan me tiettyjä portinvartijoita siinä verorahojen käyttämisessä, että ei ihan kaikkien voida myöntää. (--) Joskus se tilanteen päästäminen siihen [asunnottomuuteen] on myös ihan hyvä juttu, koska sitten se voi ehkä myös herätellä asiakkaita.*

Ote 7.

KO: *Mitä sinä ajattelet (--) siitä asiakkaan omasta vastuusta, onko sitä tai millaista se on?*

H3: *Kyllähän siitä omasta vastuusta puhutaan aika paljonkin aikuisten kanssa. (--)* Jos on vaikka se vuokravelka, sä olet saanut nämä kaikki etuudet tilille, mutta et ole maksanut (--) että miksi täältä nyt sinua autettaisi, kun et ole itse tehnyt mitään. (--) Mutta ei se nyt tietenkään sillä tavalla ole, että no oma vika, että no ei auteta. (--) Että aina puhutaan siitä, että no ensi kuu-kaudessa sinun pitää muistaa, että rahojen pitää riittää, sitten tulee se ensi kuu ja sitten taas ollaan siinä samassa ja taas käydään ne samat keskustelut, niin onhan se välillä vähän, että hohhoijaa, että onko tässä mitään järkeä tavallaan.

Kaikki haastateltavat käsittelivät harkinnanvaraisen toimeentulotuen myöntämistä pohtiessaan asiakkaiden vastuullistamista tai työn eettisesti vaativia puolia. Katkelmissa asiakkaalla ajatellaan olevan vastuu tilanteen syntymisestä ja sen hoitamisesta. Otteessa kuusi tulee esiin sosiaalityön tapa suostutella asiakasta toimimaan toivotulla tavalla ja opettaa tätä, mikäli hän ei näin toimi. Työntekijä näkee asunnottomuuden yhtenä keinona vaikuttaa asiakkaaseen siten, että tämä alkaisi hahmottaa oman tilanteensa ja oppisi, mitä asioista seuraa. Myös toinen haastateltava tuo esiin saman asian: asunnottomuuden kautta asiakas voi havahtua näkemään tilanteensa. Samoin yksi haastateltavista mainitsee, että mikäli asiakasta on ohjeistettu ja tuettu aiemmin vuokratilanteissa, voidaan ”kohtuudella” ajatella asiakkaan oppineen asiat ja tällöin tukea velkaan ei sen uusiutuessa enää myönnetä. Kyseinen haastateltava tuo tässä yhteydessä esiin asiakkaan oikeuden tehdä huonoja valintoja.

Haastattelukatkelmissa tulee esiin myös julkisjohtamisen mukaiset sosiaalityön

vaikuttavuuden ja kustannustehokkuuden vaatimukset: taloudellisen tuen myöntäminen verovaroista vuokratilanteisiin ja asumisen kaltaiseen perustukseen ei välttämättä ole perusteltua. Myös jälkimmäisessä aineisto-otteesta haastateltava miettii toiminnan mielekkyyttä, kun asiakkaan aiempi taloudellinen tukeminen ei ole auttanut ja taloudelliset ongelmat toistuvat. Tukea saa myös tällöin, mutta sosiaalityöntekijä on epävarma siitä, johtaako toiminta toivottuihin tuloksiin. Yksi haastateltavista tuo esiin, että kukaan ei huvikseen jätä vuokria maksamatta, vaan tilanteen taustalla on muita asioita, mutta tämä näkökulma ei ole vallitseva haastateltamiensa sosiaalityöntekijöiden kerronnassa. Rakenteelliset ja yhteiskunnalliset ulottuvuudet työn moraalisisessa pohdinnassa hämärtyvät yksilökeskeisyyden ja yksilöiden vastuullistamisen vaatimuksien korostuessa.

VAIHTELEVA VASTUULLISTAMINEN

Vaikka sosiaalityöntekijät painottivat haastattelutilanteessa vaatimusta yksilön vastuusta, yksilön vastuun nähtiin myös vaihtelevan toimintakyvyn ja elämäntilanteen kuormittavuuden mukaan, mikä vaikutti palveluiden rakentumiseen ja asiakkaaseen kohdistuviin odotuksiin.

Ote 8.

KO: *Miten sellainen (--)* yhteiskunnallinen puhe, joka korostaa yksilön vastuuta, miten se puhe näkyy siinä niin kuin työn arjessa?

H3: *(--)* Jos on toimintakyky sellainen, että pärjää elämässä ihan hyvin, niin tuetaan siinä (--), mutta sitten jos on nuori tosi huonossa kunnossa (--) niin ehkä siinä ei sitten ole se kohta (--) käydä vastuukeskusteluja

niin paljon, vaan siinä enemmän se, että miten (--) minä voin sinua auttaa. (*--*) Suurimmalla osalla [asiakkaita] ne lähtökohdat on (*--*) keskiarvoa huonommat ja sitten pitäisi pystyä pääsemään ilman mitään tukea, (*--*) paahtaa vaan menemään, niin onhan se aika epärealistista. (*--*) Kyllähän jotkut pärjää huippuhyvin, vaikka olisi mistä lähtökohdista, mutta ei se aina niin helppoa ole, vaikka jos puhutaan (*--*), että on tasa-arvoa ja on hyvät etenemismahdollisuudet kaikilla, niin eihän se nyt oikeasti ole sillä tavalla, että kaikki olisi samalla viivalla lähdessä tähän elämään. (*--*)

Ote 9.

KO: Miten se asiakkaan vastuu nähdään siinä arjen työssä?

H6: Lähtökohta on se, että se on sillä asiakkaalla se vastuu ja sitten tilannekohtaisesti sitä voi ottaa vähän koppia työntekijänä. Ideali olisi se, että se olisi hyvin sellaista väli aikaista ja sitten lopussa asiakas taas saisi kopin siitä omasta vastuustaan.

Ote 10.

KO: Mitä sinä ajattelet, että noin arjen työn tasolla, että mitä siinä vastuuttamisessa on hyvä huomioida?

H1: Mä ajattelen niin, että sosiaalityön tehtävä ei kuitenkaan ole sitä (*--*) poliittista ja yhteiskunnallista puhetta koulutuksesta ja työllistymisestä (*--*). Sosiaalityön tehtävä on se vastuullistaminen suhteuttaa siihen asiakkaiden elämäntilanteisiin. (*--*) Kouluttautuminen ja työllistyminen ei ole siinä ensimmäinen asia, vaan siihen omaan elämänhallinnan vahvistamiseen. Sen jälkeen sitten seuraa nämä asiat.

Vastuullistamisen vaatimukset vaihtelevat ja ne on suhteutettava kunakin asiakkaan tilanteeseen. Oteessa kahdeksan sosiaalityöntekijä huomioi

erilaisia rakenteellisia tekijöitä, jotka vaikuttavat yksilön yhteiskunnalliseen tilanteeseen, valmiuksiin ja vastuullistamisen relevanttiuteen. Hän huomioi yhteiskunnallisen eriarvoisuuden vaikutukset yksilön mahdollisuuksiin toteuttaa aktiivista ihannekansalaisuutta. Vastuullinen kansalaisuus on normi, jota kohti ja jonka toteuttamisessa asiakkaita tuetaan, mutta ihannetta ei voi käytännön tasolla soveltaa kuitenkaan kaikkiin asiakkaisiin. Merkittävää on, että vastauksessa sosiaalityöntekijä arvioi suurimman osan asiakkaista tulevan tilanteista, joissa vastuullistamista on kohtuutonta yksioikoisesti edellyttää. Kaikki työntekijät toivat esiin sen, että asiakkaiden palveluita arvioitaessa on käytettävä tilannekohtaista arviointia ja harkintaa. Tällainen diskurssi asettuu vastustamaan vastuullistamista ja aktiivista ihannekansalaisuutta siinä mielessä, että asiakkaan vaikea tilanne ja riskit hahmotetaan ainakin osittain myös sosiaalisina ongelmina, joihin yksilö kykenee vaikuttamaan vain rajallisesti ja tarvitsee siihen myös yhteisön tukea. (Ks. Miller & Rose 2010, 74–75; Juhila ym. 2017b, 16.) Yksilön vastuu ei näyttäydy käytännön työssä absoluuttisena, vaikka se on ihanne ja ideaali, jota kohti tulisi pyrkiä ja yksilön valmiutta ja kykyä vastuun kantamiseen tulee jatkuvasti arvioida sekä vahvistaa. Kuten haastatteluotteessa yhdesän haastateltava tuo esiin: tilannekohtaisesti työntekijä voi ottaa asiakkaalta vastuuta ja tehdä asioita hänen puolestaan tai suhtautua ymmärtäväisesti asiakkaan vaikeaa elämäntilanteeseen. Tällöinkin toiveena on, että tilanne muuttuu, mutta vastuun jakaminen ei katkelmasa näyttäydy välttämättä ongelmallisena asiana. Haastatteluotteessa 10 tämä näkökulma korostuu: sosiaalityön tehtävä

on suhteuttaa vastuullistaminen asiakkaan elämäntilanteeseen. Tämän näkeminen nimenomaan sosiaalityön tehtävänä on merkittävää. Sosiaalityö ei ole työllistymispalvelu, vaan jotain muuta. Sosiaalityön tavoite on pyrkiä vahvistamaan asiakkaiden toimintakykyä, heidän lähtökohtansa ja yhteiskunnallinen tilanteensa huomioiden.

Haastateltavat käsittelivät ikään liittyviä eli tässä kontekstissa nuoruuteen ja nuoreen aikuisuuteen kytkeytyviä odotuksia ja normeja.³ Tarja Juvonen (2014) on tarkastellut nuoruuden siirtymää koskevia normatiivisia odotuksia ja kulttuurisesti määrittynyttä täytymistä. Juvosen mukaan toimijuus rakentuu suhteessa yhteiskunnallisiin rakenteisiin, ja toimijuutta raamittavat kulttuuriset odotukset. Täytymisellä Juvonen viittaa implisiittisesti ja eksplisiittisesti ilmaistuihin pakkoihin, rajoitteisiin ja velvoittavuuksiin. (Emt. 3.) Alla olevaa katkelmaa on edeltänyt keskustelu nuoruuden siirtymiin liittyvistä odotuksista. Haastateltava on kertonut, miten monet asiakkaat kokevat epäonnistuneensa monilla elämänalueilla, mikä on voinut vaikuttaa asiakkaiden itsetuntoon.

Ote 11.

H3: *Ylipäättään yhteiskunnassa odotetaan nuorilta vähän liikaa, pitäisi jo tosi nuorena tietää, mitä haluaa tehdä. (-) Nuoriin kohdistuu yhteiskunnallisesti paljon kaikenlaisia odotuksia ja näistä huomaa, että he [asiakkaat] ovat pudonneet jo aika aikaisessa vaiheessa kyydistä.*

Sosiaalityöntekijät olivat tietoisia nuoriin kohdistuvista yhteiskunnallisista odotuksista ja paineista ja suhtautuivat odotuksiin kriittisesti. Tulkitseen tällais-

ten näkemysten horjuttavan hetkelisesti yhteiskunnallisesti ihannoitua käsitystä yksilön pystyvyydestä, vastuullistamisesta sekä oikeiden valintojen tekemisestä. Haastatteluissa sosiaalityöntekijät kertoivat, että myös nuoret itse olivat tietoisia heihin kohdistuvista yhteiskunnallisista odotuksista ja kokivat huonoa omatuntoa, jos eivät olleet kyenneet toimimaan odotusten mukaisesti tai täyttämään aktiivisen ihannekansalaisen roolia (ks. Raitakari & Günther 2017).

Ote 12.

KO: *Miten sitten asiakkaiden omassa puheessa, näkyvätkö jotenkin tällaiset yhteiskunnalliset odotukset siinä, miten itse hahmottavat (-) osaatko sanoa?*

H6: *Että [nuori] saattaa sanoa ihan suoraan, että en minä ole mikään lusmu, että en minä halua tällaista. (-) Siinä huomaa sellaisen yhteiskunnallisen puheen tekemättömyyden haitallisuudesta. (-) Ja tottahan se on, sellainen paine meidän yhteiskunnassa on. Kyllähän se on ihan oikeassa, että turha alkaa siinä hyssyttellä, että älä nyt älä nyt. (-) Asiakas saattaa sanoa suoraan, että tuntuu pahalta, kun kaikki ajattelevat, että olen laiska.*

Haastateltava ei suhtaudu varauksettomasti yhteiskunnallisiin yksilöä koskeviin normeihin ja odotuksiin. Sosiaaliset ongelmat voivat merkityksellistyä laiskuutena, mitä työntekijä ei katkelmassa vahvista. Yksilön toimintakyky historioineen ja ympäristöineen vaikuttaa siihen, miten kukin kykenee toimimaan. Katkelmassa tuotetaan arkinen ajatus siitä, että yksilön vastuulla on pyrkiä työteliäisyyteen, mikä on hyvän kansalaisuuden edellytys. Samalla työntekijä tuottaa puheessa etäisyyttä tähän ajatukseen: ihmisten vaihtelevat

tilanteet tulisi huomioida arvioitaessa heidän tekemiään ratkaisuja. Miller ja Rose (2010, 148) toteavat epävarmuuden ja ahdistuksen sekä uusien ongelmien aiheutuvan, kun hankalassa tilanteessa ja riskien hallinnassa vastuulistetaan yksilöä. Kulttuuriset ja yhteiskunnalliset nuoruuteen liitetyt odotukset eivät vain avaa mahdollisuuksia, vaan voivat lisätä toiseuden kokemusta ja heikentää yksilön sidettä yhteiskuntaan (ks. Juvonen 2014). Työntekijä tuottaa empaattista suhtautumista nuoreen, joka näitä asioita joutuu käsittelemään. Samanaikaisesti aktiivinen kansalaisuus rakentuu kerronnan tasolla ikään kuin asiakkaan ja sosiaalityöntekijän jaetuksi ihanteeksi. Katkelmassa rakentuu jaettu ymmärrys siitä, että omasta hyvinvoinnista huolehtiminen on moraalinen kysymys ja osa hyvää kansalaisuutta, vaikka siihen suhtaudutaan samalla myös kriittisesti ja asiakkaan kannalta empaattisesti (ks. Miller & Rose 2010, 17–30, 74–77; Günther ym. 2013, 86; Toikko 2014, 172–173).

Ote 13.

KO: *Mitä sinä ajattelet nuoria koskevista odotuksista sinun työsi kannalta?*

H1: *No kyllähän se yleinen yhteiskunnallinen viesti on hyvin vahva, että kouluttaudu kouluttaudu (--) En tarkoita sitä, etteikö sellainen yhteiskunnallinen tavoite ole hyvä olla olemassa mutta joidenkin kohdalla se ei ole realismia. Me puhutaan siitä, että saisi sellaisen toimintakyvyn, että pystyisi käymään kaupassa. (--) Että saisi esimerkiksi hoitokontaktin.*

Vastuullistaminen ja yksilön vastuu riskienhallinnasta tulee haastattelukerronnassa tuotetuksi tavoilla, jotka asettuvat vastakkain yleisten työllistymistä ja opiskelua tai nuoruuden siir-

tymiä koskevien odotusten kanssa. Nämä odotukset kehystävät kerrontaa ja jäsentävät vastauksia, mutta niitä koskevista konventionaalisista tulkinnoista voidaan irtautua. Aktiivinen kansalaisuus voi merkitä esimerkiksi hoitokontaktin vireyttämistä ja arjen asioissa pärjäämistä. Yksi haastateltavista toi esiin, että sosiaalityön tehtävä on tarkastella vastuullistamista suhteessa asiakkaan elämäntilanteeseen. Tulkitsen katkelman tuottavan ajatuksen siitä, että sosiaalityön yksi keskeinen tehtävä on toiseuksien purkaminen.

LOPUKSI

Haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden puheessa kulki rinnakkain kaksi osin vastakkaista diskurssia: yhtäältä korostettiin yksilön vastuuta omasta tilanteestaan ja toisaalta painotettiin sitä, että jokaisen asiakkaan tilanne ja mahdollisuus vastuullisuuteen tulee arvioida tilannekohtaisesti.

Haastattelupuheessa ilmeni ihanne asiakkaiden vastuullistamisesta ja vastuullisista asiakkaista. Täysi-ikäisten asiakkaiden nähtiin jo lakiin perustuen olevan vastuussa itsestään. Vastuullistamisen vaade oikeutettiin vetoamalla asiakkaan itsemääräämisoikeuteen sekä hänen omaan etuunsa. Vastuusta kieltäytyvien asiakkaiden ymmärrettiin hylkäävän yhteisesti jaetut normit, jolloin heihin voitiin kohdistaa sanktioita. Vastuullisuudesta kieltäytyminen vaikutti siihen, miten asiakkaan palvelun tarvetta arvioidtiin tai millä tavoin hän saattoi saada taloudellista tukea. Yksilön oma vastuu korostuu: sosiaalityö on vastikkeellista ja edellyttää tavallisesti asiakkaalta sitoutumista yhteisesti sovittuihin sääntöihin

ja tavoitteisiin. Osa haastateltavista hahmotti sosiaalityön yhtenä tavoitteena opettaa asiakkaita toimimaan vastuullisemmin, mitä perusteltiin asiakkaan voimaantumisen näkökulmalla. Tämän voi tulkita ilmentävän sosiaalityöntekijöihin kohdistuvaa vastuullistamista ja painetta pyrkiä arvioimaan ja osoittamaan sosiaalityön vaikuttavuutta.

Toisaalta haastateltavat suhtautuivat kriittisesti ihanteeseen toimeliaasta, uusliberalistisesta kansalaisuudesta ja saattoivat vastustaa esimerkiksi epärealistisia odotuksia kaikkien ihmisten kyvystä ja mahdollisuuksista työllistyä. Sosiaalityöntekijät painottivat, että asiakkaiden tuen tarvetta arvioitaessa asiakkaan tilannetta on harkittava kokonaisvaltaisesti ja löysättävä odotusta asiakkaan vastuusta, mikäli hänen toimintakykynsä on heikko. Työntekijät käsittelivät myös asiakkaiden tilanteisiin vaikuttavia rakenteellisia seikkoja sekä asiakkaiden lähtökohtien merkitystä, jotka vaikuttavat siihen, että yhteiskunnalliset mahdollisuudet ovat vain vaikein, jos lainkaan, kaikille samat. Yhteiskunnallinen epätasa-arvo ja marginaalien rakentuminen tulevat tuotetuiksi erilaisissa poliittisissa valinnoissa ja käytännöissä. Uusliberalistinen ideologia, ongelmien yksilöllistyminen ja yksilöiden vastuullistaminen helpottavat syrjäyttävien rakenteiden ja seurausten syntymistä.

Arvioin saaneeni haastatteluilla yksityiskohtaista tietoa vastuullistamisen jäsenyksistä ja merkityksistä sosiaalityön arjessa. Tällaisessa tutkimuksessa tuotetun tiedon yksityiskohtaisuutta voi pitää myös työn puutteena. Mitä yksityiskohtaisempiin seikkoihin jokin tulkinta nojaa, sitä osittaisempi

se myös on (Geertz 1973, 29). Toisaalta vastuullistamisen jäsenyyksiä ja merkityksiä käytännön työssä voidaan havaita vain tutkimalla niitä empiirisiä muotoja, joita se sosiaalisessa elämässä, kuten haastattelupuheessa, saa. Tulokset on paikannettava tähän tiettyyn kontekstiin, vaikka tekemiäni tulkintoja voidaan arvioida yleisemmin suhteessa vastuullistamisprojekteihin ja uusliberalistisiin painotuksiin aikuissosiaalityössä.

Uusliberalistisen eetoksen ulottuminen arjen sosiaalityöhön tai sen kohtaama vastapuhe vaikuttaa konkreettisesti asiakkaiden saamaan tukeen. Sosiaalityöntekijät eivät toimi tyhjiössä, vaan uusliberalistinen näkökulma kehystää työtä ja luo raameja arjen järkeilylle, vaikka näkökulmaa myös vastustetaan. Yksilön vastuullistamista, valinnan mahdollisuuksia ja koko uusliberalistista ideologiaa myös kritisoitiin ja vaadittiin sen tarkastelua suhteessa kunkin asiakkaan tilanteen kontekstiin. Samalla yksilön vastuuta ja vastuullistamista koskevien ihanteiden vastustaminen oli haastattelukerronnan tasolla lopulta vaikeaa.

Uusliberalistinen näkökulma korostaa taloudellista tehokkuutta ja yksilön omaa vastuuta elämästään, jolloin yhteiskunnan apua tarvitsevat eivät toimi toivotun logiikan mukaisesti. Vastuullistaminen on aikuissosiaalityössä yksi työtä ohjaava tavoite, joka usein on ristiriidassa sosiaalityön eettisten lähtökohtien kanssa. Haastattamani sosiaalityöntekijät ovat tietoisia vastuullistamisen ristiriitaisuuksista sosiaalityön kontekstissa, vaikka haastattelukerronnassa ilmenee melko vähän rakenteellista pohdintaa tai kuvauksia kritiikin ulottumisesta käytännön työhön. Tämä voi kertoa työntekijöihin kohdistuvasta

vastuullistamisesta ja uudesta selontekovelvollisuudesta. Puutteellisten lähtökohtien ja palveluista vaille jäämisen vaikutus ihmisen tilanteeseen huomioidaan ja epätasa-arvo tuodaan esiin, mutta asian rakenteellinen tarkastelu jää taustalle.

Haastattelukerronnassa tuotetaan käsitystä vastuullisista ja vastuullisuuteen opetettavista asiakkaista, mikä istuu rikkonaisesti arjen työhön ja aiheuttaa ristiriitoja. Haastateltavien kerronnassa voi nähdä vuorottelevan vastuullistamisen kiistämättömyys ja kontekstit huomioitava harkinta. Työtä ohjaavat yhteiskunnalliset taustaoletukset törmäävät sosiaalityön arjen todellisuuteen: ihmisten tilanteiden ja toimintakyvyn arviointi on jatkuvassa ristiriidassa vallitsevan yksilöllistymistä painottavan ideologian kanssa. Rakenteellisen pohdinnan vähyys haastattelukerronnassa voi kertoa myös sosiaalityöntekijää koskevista ihanteista ja odotuksista: vastuullisena sosiaalityöntekijänä toimiminen edellyttää asiakkaiden vastuullistamista, jolloin vastuullistamisen kritisointi voisi asettaa sosiaalityöntekijän työyhteisössä arveluttavaan valoon.

Sosiaalityöntekijöiden haastattelukerronnassa tuottama käsitys asiakkaan omasta vastuusta jäsentää ja ennen kaikkea helpottaa sekä suoraviivaistaa sosiaalityön arjen järjestyä. Sen tavoitteet nähdään myönteisinä: tarkoitus on auttaa asiakkaita pärjäämään elämässä itsenäisesti, ”voimaantumaa”. Oletus on, että kukin täysi-ikäinen on lopulta itse vastuussa elämästään, ja vastuullistamiseen suostuttelun ja sen opettamisen kautta asiakas voi kokea hallitsevansa omaa elämäänsä. Ongelmallista on se, jos rakenteelliset seikat sekä yksilön

elämäntilannetta olennaisesti määrittävät tekijät ohitetaan. Vastuullistaminen on hyväksytty tavoite, jolloin rakenteelliset ja yhteiskuntapoliittiset pohdinnat ovat arjen työssä mahdollista jättää sivummalle. Sosiaaliset ongelmat voivat näyttäytyä hallittavimpina, kun ne edes osittain voidaan palauttaa yksilöihin ja yksittäisten asiakkaiden toimintaan. Tällöin asiakkaan vaikean tilanteen syyt tai vähintään avaimet tilanteen ratkaisemiseksi on hyväksyttyä nähdä olevan hänen itsensä käsissä.

VIITTEET

1 Kirsi Juhila (2008) on eritellyt aikuissosiaalityötä ympäröiviä yhteiskunnallisia diskursseja. Hän on nimennyt yhdeksi diskurssiksi yksityisen vastuun diskurssin, jossa yhdistyvät uusliberalismi, kilpailukyky-yhteiskunta sekä aktivoiva ja vastuullinen ihannekansalaisuus. Yksityisen vastuun diskurssiin kuuluu myös työntekijöiden vastuuttaminen ja ongelmien yksilöllistyminen. (Juhila 2008, 49–60.)

2 Michel Foucault analysoi historiallisesti erityisiä valtasuhteita ja vallan subjekteja tuottavaa luonnetta. Foucault’lle valta on toimintaa, joka kohdistuu muiden ihmisten toimintaan ja valtasuhteet sisältävät aina vastarinnan mahdollisuuden. Foucault’n analyysit keskittyivät institutionalisoiutuihin valtasuhteisiin. Foucault kutsuu hallinnaksi (*gouvernementalité*) valtasuhteita, jotka ilmenevät institutionalisoituina käytäntöinä. Se ei merkitse vain yksisuuntaista hallitsemista. Käsite viittaa myös tapoihin, joilla pyritään ohjaamaan ja vaikuttamaan kansalaisten käytökseen määrittelemällä, mikä on normaalia tai toivottavaa. Tavoitteena on hallita vapaita yksilöitä siten, että he käyttävät vapauttaan institutionaalisten pyrkimysten mukaisesti. (Tiisala 2014, Vuori 2001, 20, 48–50, 80–81, Miller & Rose 2010, 37.)

3 Haastatteluissa käsiteltiin maahanmuuttaja-taustaisuuden tai perheellisyyden merkitystä tukeen ja palveluihin, mutta muutoin aineistossa on vähän yksityiskohtaisempia mainintoja siitä, miten muut sosiaaliset kategoriat vaikuttavat asiakkaiden vastuullistamiseen.

KIRJALLISUUS

- Banks, Sarah (2016) Everyday ethics in professional life: Social work as ethics work. *Ethics and Social Welfare* 10 (1), 35–52. <https://doi.org/10.1080/17496535.2015.1126623>
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1997) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Coffey, Amanda (1999) *The ethnographic self*. Lontoo: Sage.
- Davies, Charlotte (1999) *Reflexive ethnography. A guide to researching selves and others*. Lontoo: Routledge.
- Ewald, Francois (2002) The return of descartes's malicious demon: An outline of a philosophy of precaution. Teoksessa Tom Baker & Jonathan Simon (toim.) *Embracing risk: The changing culture of insurance and responsibility*. Chicago: University of Chicago Press, 273–301.
- Geertz, Clifford (1973) *The interpretation of cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Günther, Kirsi & Raitakari, Suvi & Juhila, Kirsi & Saario, Sirpa & Kaartamo, Riina & Kulmala, Anna (2013) *Asiakaslähtöisyys vakavaa mielen sairautta sairastavien nuorten aikuisten kuntoutuskurssilla: etnometodologinen tapaustutkimus*. Tampere: Muotialan asuin- ja toimintakeskus.
- Hagelund, Anniken (2014) From economic incentives to dialogic nudging – The politics of change and inertia in Norwegian sickness insurance. *Journal of Social Policy* 43 (1), 69–85. <https://doi.org/10.1017/S0047279413000615>
- Harrikari, Timo (2008) Riskillä merkityt: Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 87. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura.
- Jokinen, Arja (2016) Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen suhde. Teoksessa Maritta Törrönen, Kaija Hänninen, Päivi Jouttimäki, Tiina Lehto-Lundén, Petra Salovaara & MinnaVeistilä (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Helsinki: Gaudeamus, 138–147.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) *Diskurssianalyysi liikkeesä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina*. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (2006) *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (2008) *Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka*. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 48–81.
- Juhila, Kirsi (2009) *Sosiaalityön selontekovelvollisuus*. *Janus* 17 (4), 296–312.
- Juhila, Kirsi (2018) *Aika, paikka ja sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi & Günther, Kirsi & Raitakari, Suvi (2014) *Negotiating mental health rehabilitation plans: Joint future talk and clashing time talk in professional client interaction*. *Time & Society* 24 (1), 5–26. <https://doi.org/10.1177/0961463X14523925>
- Juhila, Kirsi & Raitakari, Suvi (2010) *Ethics in professional interaction: Justifying the limits of helping in a supported housing unit*. *Ethics and Social Welfare* 4 (1), 57–71. <https://doi.org/10.1080/17496531003608154>
- Juhila, Kirsi & Raitakari, Suvi & Hall, Christopher (toim.) (2017a) *Responsibilisation at the Margins of Welfare State*. Lontoo: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315681757>
- Juhila, Kirsi & Raitakari, Suvi & Löfstrand Hansen, Cecilia (2017b) *Responsibilities in governmentality literature*. Teoksessa Kirsi Juhila, Suvi Raitakari & Christopher Hall (toim.) *Responsibilisation at the Margins of Welfare State*. Lontoo: Routledge, 11–34.
- Juvonen, Tarja (2014) *Kulttuurisesta määrittynyt täytyminen osana nuorten aikuisten toimijuutta*. *Nuorisotutkimus* 32 (3), 3–16.
- Liebenberg, Linda & Ungar, Michael & Ikeda, Janice (2015) *Neo-Liberalism and responsabilisation in the discourse of social service workers*. *British Journal of Social Work* 45, 1006–1021. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bct172>
- Lindh, Jari & Lappi, Carita (2018) *Hallinnan rationaaliset sosiaalisessa kuntou-*

- tuksessa. *Kuntoutus* 41 (4), 20–33.
- Liukko, Jyri (2008) François Ewald, vakuutus ja solidaarisuuden liberaali kohtalo. *Tiede & Edistys*, 33(1), 27–49. <https://doi.org/10.51809/te.104910>
- Miller, Peter & Rose, Nikolas (2010) Miten meitä hallitaan. Suom. Risto Suikkanen. Tampere: Vastapaino.
- Mänttari-van der Kuip, Maija (2013) Julkinen sosiaalityö markkinoistumisen armoilla? *Yhteiskuntapolitiikka* 78 (1), 5–19.
- Newman, Christy E. & Persson, Asha & Miller, Angela & Brown, Rebecca J. (2016) “Just take your medicine and everything will be fine”: Responsibilisation narratives in accounts of transitioning young people with HIV into adult care services in Australia. *Aids Care* 28 (1), 131–136. <https://doi.org/10.1080/09540121.2015.1069790>
- Palola, Elina (2014) ”Tätä lakia voidaan soveltaa ainoastaan erittäin harkiten” Nuoret koulutuspuodokkaat ja toimeentulotuen perusosan alentamisen harkinta. Teoksessa Laura Kalliomaa-Puha, Toomas Kotkas & Marketta Rajavaara (toim.) *Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 96–113.
- Peeters, Rik (2013) Responsibilisation on government’s terms: New welfare and the governance of Responsibility and Solidarity. *Social Policy & Society* 12 (4), 583–595. <https://doi.org/10.1017/S1474746413000018>
- Peeters, Rik (2019) Manufacturing responsibility: The governmentality of behavioural power in social policies. *Social Policy & Society* 18 (1), 51–65. <https://doi.org/10.1017/S147474641700046X>
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2009) Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.
- Pohjola, Anneli (2001) Nuorten myyttinen ongelmallisuus. Teoksessa Minna Suutari (toim.) *Vallattomat marginaalit: yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 187–204.
- Raitakari, Suvi & Berger Permin Nichlas (2017) Making active citizens in the community in client-worker interaction. Teoksessa Kirsi Juhila, Suvi Raitakari & Christopher Hall (toim.) *Responsibilisation at the Margins of Welfare State*. Lontoo: Routledge, 106–127.
- Raitakari, Suvi & Günther, Kirsi (2017) Clients accounting for the responsible self in interviews. Teoksessa Kirsi Juhila, Suvi Raitakari & Christopher Hall (toim.) *Responsibilisation at the margins of welfare state*. Lontoo: Routledge, 83–105.
- Raitakari, Suvi, Juhila, Kirsi & Hall, Christopher (2017) Conclusions. Teoksessa Kirsi Juhila, Suvi Raitakari & Christopher Hall (toim.) *Responsibilisation at the margins of welfare state*. Lontoo: Routledge, 218–223.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina (2011) Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Aini Pehkonen & Marjo Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus, 235–255.
- Romakkaniemi, Marjo & Lindh, Jari & Laitinen, Merja (2018) Nuorten aikuisen osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus Lapissa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 147. Helsinki: Kela.
- Romano, Serena (2017) Moralizing poverty: The undeserving poor in the public gaze. Lontoo: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315674667>
- Rönkä, Sanna (2005) Puhuttelu rikoskontrollina. Nuoren huumeiden käyttäjän hallinta ja vastuullistaminen. Julkaisematon sosiologian pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta.
- Saario, Sirpa & Räsänen, Jenni-Mari & Raitakari, Suvi & Banks, Sarah & Juhila, Kirsi (2018) Doing ‘ethics work’ together: Negotiating service users’ independence in community mental health meetings. *Ethics and Social Welfare* 12 (4), 370–386. <https://doi.org/10.1080/17496535.2018.1533991>
- Sipilä, Anita (2011) Sosiaalityön asiantuntijuuden ulottuvuudet. Tiedot, taidot ja etiikka työntekijöiden näkökulmasta kunnallisessa sosiaalityössä. Joensuu, Dissertations in Social Sciences and Business Studies No. 28.
- Suoninen, Eero (1999) Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero

- Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liik-
keessä. Tampere: Vastapaino, 17–36.
- Tarkiainen, Laura (2020) Negotiated re-
sponsibilities and deservingness: A study
of talk on prolonged unemployment in
Finland. Publications of the Faculty of
Social Sciences 169, University of Hel-
sinki.
- Tiisala, Tuomo (2014) Michel Foucault
([https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/
foucault-michel](https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/foucault-michel)) Luettu 7.4.2022.
- Tiittula, Liisa & Ruusuvoori, Johan-
na (2005) Johdanto. Teoksessa Johan-
na Ruusuvoori & Liisa Tiittula (toim.)
Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuoro-
vaikutus. Tampere: Vastapaino, 9–21.
- Toikko, Timo (2014) Vastuullisen asiak-
kuuden paradigma. Teoksessa Riitta Ha-
verinen, Marjo Kuronen & Tarja Pösö
(toim.) Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus.
Tampere: Vastapaino, 161–175.
- Vuori, Jaana (2001) Äidit, isät ja ammatti-
laiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelat
asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere:
Tampere University Press.
- Ylinen, Tyyne & Ruokolainen, Mervi
(2019) Hyveiden jäljillä sosiaalityössä.
Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemp-
painen, Asta Niskala & Nina Peronius
(toim.) Yhteiskunnallisen asemansa ot-
tava sosiaalityö. Tampere: Vastapaino,
143–170.

ENGLISH SUMMARY

Karoliina Ojanen: “Sure, we talk quite a lot about their own responsibility with adults” Responsibilisation of customers in the interview narrative of social workers

The article examines the responsabilisation of young adults in social work and asks on what kind of social background assumptions and ideals the rationalization and reflection in youth social work at a practical level are based, especially from the perspective of responsabilisation. The material has been formed by interviewing employees of municipal adult social work, and discourse analysis has been utilized in the analysis of the material. The interview narrative produces an idea of customers who are responsible or trained towards responsibility, which fits disharmonically into everyday work and causes contradictions. In the narration of the interviewees, the indisputability of responsabilisation (on the one hand) and contextual consideration (on the other hand) can be seen alternating. The societal background assumptions which guide work collide with the everyday reality of social work: the assessment of people’s situations and ability to function is in constant conflict with the prevailing ideology that emphasizes individualization.